

Rozvojová pomoc je způsob, jak světu dokazujeme vlastní vyspělost

Ela Drązkiewicz-Grodzicka

Ondřej Horký-Hlucháň

Když dojde na rozvojovou pomoc, používají polské politické strany značně nacionalistickou rétoriku, říká antropoložka Ela Drązkiewicz-Grodzicka, Marie Curie Fellow na Maynoothské Universitě v Irsku a spoluautorka nové knihy Development Cooperation of the 'New' EU Member States: Beyond Europeanization.

Rozvojová pomoc podle Vás vypovídá stejnou měrou o tom, kdo pomáhá, i o tom, komu pomáháme. Proč bychom se měli zaměřovat na identitu dárce?

Myslím si, že pomoc je takovým oknem, kterým vidíme, kdo jsme a jak vnímáme svět i roli, kterou v něm hrajeme. Zahraniční pomoc vypovídá o naší pozici mezi ostatními zeměmi a o naší roli na poli mezinárodních vztahů. Vypovídá také o našem pohledu na vlastní historii a o našem místě v globálním světě.

Je místo středoevropských postkomunistických zemí v globální architektuře zahraniční pomoci v něčem specifické?

Vždy jsem se zaměřovala především na Polsko, ale myslím, že jeho případ je přenositelný i na zbytek Východní Evropy či na země, které mnozí nazývají, zeměmi Střední Evropy, kde zahraniční pomoc začíná dosahovat vyspělé úrovně díky postupné evropeizaci. Země, které byly v devadesátých letech dvacátého století uprostřed transformačního procesu, nedávno vstoupily do nové fáze: posunuly se z pozice komunistických společností a zemí Druhého světa a začaly být postupně vnímány (či se alespoň snaží být vnímány) jako součást Prvního světa a Západu. Z mého pohledu, z pohledu antropologie, můžeme říct, že zahraniční pomoc se stala jednou z cest jak dokázat, že Polsko a další středoevropští dárce jsou vyspělými a rozvinutými státy, a že jsou legitimně schopni pomoci ostatním na cestě k rozvoji. Antropologové nazývají tuto cestu „modernitou“. Pokud totiž jsme schopni pomáhat ostatním, znamená to, že náš úkol je již splněn, a že jsme rozvinutí.

V Polsku má legitimizace poskytování pomoci různé formy, vy dokonce mluvíte o určité mezigenerační propasti. Proč?

Rozhodně bych řekla, že v Polsku existuje, na určité úrovni, rozkol mezi generacemi, i když je svým způsobem neviditelný. V oblasti rozvojové spolupráce jsou nejsilnějšími hráči padesátníci či šedesátníci, řekla bych, že největší zájem u nich vzbuzují hlavně

východoevropské země jako je Ukrajina nebo Bělorusko na poli demokracie a občanské společnosti. Tato potřeba vychází z jejich vlastní zkušenosti s bojem proti komunistickému režimu a jejich zapojení do hnutí Solidarita. Některým lidem to může připadat neortodoxní, či až nacionalistické, ale je to pochopitelné, je to jejich vlastní zkušenost, na základě čehož se rozhodují. Na druhou stranu zde máme nové generace, které tuto historii nesdílejí, nebo na ni mají jiný názor. Je zde mladá generace, která se zajímá o demokratizaci a zaměření polské zahraniční pomoci na východ. Ale jsou zde i mladí, kteří se dívají opačným směrem, kteří mluví o odstranění chudoby a zaměřují se na Afriku. Pro ně není hlavní identitou ta, která vychází z polské historie, a z transformace, ale je jí ta, v rámci které je Polsko již součástí globálního světa. Pro obě skupiny je modernita velmi důležitým aspektem sjednocujícím jejich aktivity. Ale chovají se jinak. Zdroje moci hledají jinde: první skupina uvnitř, druhá vně. Jelikož skupina zaměřující se na Afriku je na polské rozvojové scéně v menšině, hledají větší hráče k ospravedlnění své činnosti, pro ně je centrum dění Brusel. A někdy se zdá, že velmi málo kritizují činnosti Západu. Vzhledem k tomu, že ve Británii, Francii, Belgii apod. se rozvoj chápe spíše jako pomoc Africe, tak i oni ji považují za nejpotřebnějšího příjemce pomoci. To vytváří určitý střet. Někdo říká „Pojďme pomoci Východu“ a někdo zase „Pojďme raději do Afriky.“ Neznamená to, že by mladí lidé byli pouze ve vleku toho, co říká Západ, ale i tak mi to přijde jako trochu problematické.

Tito nováčci tedy nekritizují západní přístup k Africe?

Ano, je to tak. Například, velká část jejich komunikace utvrzující polské zájmy v Africe je pouhou rétorikou: pokud se Západ zaměřuje na Afriku a ekonomiku, mělo by toto být prioritou i pro Polsko. Samozřejmě to nyní zjednodušuji, ale mohli bychom říct vzhledem k tomu, že v Británii, Francii, Belgii apod. se rozvoj chápe spíše jako pomoc Africe, a tito dárci mají v dané oblasti desítky let zkušeností musí to být správná cesta. Pomocí této argumentace jsou západní dárci považováni za vysoce morální hráče, jakoby jejich záměr nebyl politický. Osobně ji považuji za problematickou, ale chápu mechanismy vedoucí k tomuto myšlení. Aby mohli být bráni vážně, musí se polští aktivisté zaměřující se na zahraniční pomoc Africe, odkazovat na něco většího, než jsou oni sami. Tato argumentace je také výborným příkladem střetu s modernitou: jak jsem se již zmínila, týká se všech, poukazovat na Západ jako na příklad, znamená jednat dle následující myšlenky: pokud chcete být moderní, musíte následovat Západ, jinak nemáte mít právo být považován za člena exklusivního klubu Prvního světa. Existence těchto dvou skupin na poměrně malé polské rozvojové scéně vytváří jakýsi rozpor: někteří lidé říkají „pojdme na východ“ na jiní „pojdme do Afriky“.

Můžete některý z těchto rozdílných přístupů spojit s hlavními politickými silami v Polsku?

Právě že úplně ne, a to je velice zajímavé. Jsou totiž rozptýlené v obou politických táborech. Když se podíváte na proslovy zesnulého prezidenta Lecha Kaczyńskiego, jsou prakticky stejné jako to, co k tématu říkal Bronisław Komorowski nebo to, co o zahraniční pomoci

říkal Radosław Sikorski. Stojí za tím také lidé z ministerstva zahraničních věcí, kteří jim připravují proslovy. Rétorika je stejná bez ohledu na to, jestli se jedná o více či méně krajně pravicovou stranu, jak bych je sama označila. Když přijde na rozvojovou pomoc, jak Prawo a Sprawiedliwość (Právo a spravedlnost), tak i Platforma Obywatelska (Občanská platforma) mají silně nacionalistické postoje. Oběma stranám jde spíš o oživení odkazu hnutí Solidarita a spuštění nové transformace regionu jako nositele globální solidarity. Každý tábor užívá různých cest k řízení a realizaci pomoci, ale nemyslím si, že by se jejich směřování nějak výrazně odlišovalo. Bude velmi zajímavé pozorovat, zda se v následujících čtyřech letech něco změní, teď, když země prochází výraznou politickou změnou.

Sdílí tyto politické ideologie i zbytek společnosti?

Nechci naši společnost nijak homogenizovat, ale myslím si, že určitá sdílená identita tu je. Státní elity, veřejná správa a nevládní organizace jsou součástí společnosti, používají stejnou slovní zásobu i symboly, jako Polští občané. Jsme vštěpováni více méně stejnou ideologií. A jejich rozdělení pouze kopíruje rozdělení společnosti. Stejně tak způsob jakým se rozhodují o tom, komu poskytnout zahraniční pomoc, reflektuje jejich pocity a představy o vzdálených cizincích – Ukrajině či Jižnímu Súdánu. Samozřejmě, že někteří lidé říkají „Ne, nezajímá mě situace v Bělorusku, ale chtěl bych pomoci Jižnímu Súdánu“ a vidí se bližší rétorice Západu. Jiní zase mají postoj typu „Můžeme být silnou zemí, a to nejen tak, že se budeme účastnit toho, co už Západ dělá, musíme ukázat vlastní vůdcovství a být aktivní v Bělorusku a na Ukrajině.“ A to jim dodává určitý pocit zplnomocnění. Identifikují se spíše s Východní Evropou díky myšlenkám jako, „Jsme velký slovanský národ a tehdy a tehdy v dějinách jsme byli velkým polským státem.“ Pro oba typy lidí je příznačné, že se necítí dostatečně silní, a tak pocit vlastní moci čerpají právě z podobného uvažování.

Takže tato rétorika není typická pouze pro polské elity...

Co nyní řeknu, jde možná trochu proti tomu, co by řekla většina nejhlasilnějších neziskových organizací v Polsku. Myslím si, že lidé jsou mnohem více ochotni podpořit polské aktivity ve Východní Evropě než v Africe. A to proto, že jádro polské identity není ani východní, ani západní. Lidé stále cítí určitý strach přicházející z východu, zejména z Ruska, a na tento pocit ohrožení silně reagují. Jak jsem již zmínila, obecně může být, zapojení se do zahraniční pomoci, interpretováno jako cesta k získání členství v Západním klubu. Ale rozhodnutí preference demokratizačního procesu a Východní Evropy je prováděno vis-á-vis našemu největšímu východnímu sousedovi, Rusku. Pamatuji si, že když jsem prováděla svůj výzkum, zástupce jedné z neziskových organizací mi řekl: „Je to vcelku zřejmé, když nastane konflikt Ruska se třetí zemí, začnou lidé zničehonic darovat mnohonásobně více, ne proto, že by chtěli natolik podpořit danou zemi, ale protože je to válka proti Rusku.“ S protesty či získáváním finančních prostředků pro Bělorusko nebo Ukrajinu je to stejné. Lidé by nikdy nešli v tak velkých počtech na shromáždění na podporu Afriky. To by bylo spíše „Ó, těch barev! Je to taková hippies akce.“

Jasně tedy vidíme, že rozvojová pomoc souvisí s našimi vlastními motivacemi a identitou. Když se na to podíváme z druhé strany, jak ovlivňuje polská pomoc její příjemce? Stojí za to ty peníze?

To je dosti odlišná otázka pro jiný typ výzkumu, nejsem si úplně jistá, zda Vám mohu na tuto otázku odpovědět. Já jsem svůj výzkum prováděla v Africe, zejména v Jižním Súdánu, a spíše se zaměřoval na příchod nových dárců, než na efektivitu využívání zahraniční pomoci. Ale došla jsem k několika velmi zajímavým závěrům. Zejména, z pohledu Jižních Súdánců byly polské neziskové organizace pouze cizinci, běloši, neviděli mnoho rozdílu v tom, kdo jim pomoc dává. Za druhé, jak jsem bohužel zjistila, dárci jako Polsko s sebou nepřinášejí nic nového. Tvrdí že mají komparativní výhodu, jelikož nemají koloniální historii, ale během svého výzkumu jsme přišla na to, že jejich vystupování při podávání zahraniční pomoci je velmi koloniální a podobné západnímu přístupu. Místní nezajímalo, proč přicházíte. Všichni jsme bílí, nehledě na to, jestli jsme Poláci, Holanďani nebo Britové. Možná je mluvit anglicky v Jižním Súdánu trochu ošidnější, ale stejně jsem byla brána prostě za nějakou bělošku. Pro ně jsme všichni cizinci ze Západu.

Takže pomoc východním sousedům je přece jen efektivnější?

Na východě jsem žádný výzkum dosud nedělala, takže o tomto regionu mnoho nevím. Zahraniční pomoc považuji za vždy nerovný vztah. Polsko sice možná nebylo koloniální mocností v Africe, ale má koloniální minulost na Ukrajině, kde po několik století polské rody ovládaly rozsáhlé oblasti a vlastnily půdu. Mimo to je zapojení Polska na Ukrajině velmi politické, je velmi dobře vidět, že Polsko podporuje pro-Evropské aktivity. Myslím, že pro Poláky je velice těžké akceptovat, že jednoho dne možná uslyší „Ne, děkujeme mnohokrát, už o vaši pomoc nestojíme.“ Stejně, jako když Poláci poděkovali svým západním dárcům za jejich pomoc a zapojení do rozvoje země. Může to být velmi citlivé téma, protože polská účast na Ukrajině je extrémně zpolitizovaná, ale demokracie má pro různé lidi různé významy A ta, kterou propagujeme na Ukrajině, je jen jednou, západní verzí demokracie.